

**СТРУКТУРА І СІМВОЛІКА ТРАДЫЦЫЙНАГА ВЯСЕЛЬНАГА АБРАДУ  
БЕЛАРУСАЎ ЦЭНТРАЛЬНАГА І ЗАХОДНЯГА ПАДЗВІННЯ Ў 1930 – 1950-я ГАДЫ  
(ДА МАТЭРЫЯЛАХ ЭТНАГРАФІЧНЫХ ЭКСПЕДЫЦЫЙ ПДУ)**

**В.І. МІШЫНА**

*(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)*

*На аснове комплексу матэрыялаў этнаграфічных экспедыцый Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта ажыццёўлена спроба аналізу структуры і сімволікі традыцыйнага вясельнага абраду беларусаў цэнтральных і заходніх раёнаў Падзвіння ў 1930 – 1950-я гады. У якасці аб'екта аналізу выкарыстаны таксама этнаграфічныя матэрыялы, сабраныя студэнтамі спецыяльнасці «Гісторыя» ў межах вывучэння спецкурсу «Традыцыйная сямейная абраднасць беларусаў: гісторыка-культуралагічны аспект». На падставе праведзенага аналізу аўтар выдзяляе асноўныя этапы традыцыйнай вясельнай абраднасці, разглядае асноўныя сімвалічныя аспекты, імкнецца вызначыць ступень захаванасці ці трансфармацыі асобных абрадавых элементаў. Акрамя гэтага, у артыкуле разглядаюцца асобныя сацыякультурныя аспекты, у прыватнасці, спосабы падбору шлюбнай пары, змены ў асэнсаванні прыкмет і павер'яў, месца і роля рэлігійнага фактара пры заключэнні шлюбу і інш.*

Як вынікас з прааналізаваных аўтарам этнаграфічных матэрыялаў, традыцыйны вясельны абрад пазначанага перыяду ў заходнім і цэнтральным Падзвінні ў цэлым захваў трохчастковую структуру, якая, згодна прынятаму ў беларускай этналагічнай навуцы падзелу, уключае абрады давясельныя (або падрыхтоўчыя), уласна вясельныя, і паслявясельныя [1, с. 126].

Як паказваюць матэрыялы, пры падборы шлюбнай пары ў большасці выпадкаў рашаючую ролю мела ўласнае жаданне хлопца і дзяўчыны, менавіта яны выступалі ініцыятарамі заключэння шлюбу, кіруючыся ўзаемнымі пачуццямі: Аднак і ў такім выпадку важную ролю іграла адабрэнне бацькамі выбару сына ці дачкі, дазвол на ўступленне ў шлюб, які бацькі давалі дзецям. Калі такога дазволу ці адабрэння не было, шлюб мог і не адбыцца, або, калі маладыя ўсё ж пераступалі волю бацькоў, вясельныя абрады маглі не праводзіцца ўвогуле.

Найлепшым часам для вясельня, як адзначалі многія інфарманты, з'яўляўся Мясед, а таксама позняя восень (менавіта перыяд пасля збору ўраджаю). Выключанай была магчымасць гуляць вясельле ў пост, гэта лічылася вялікім грахам, «бо пана Езуса ў часе Вялікага поста мучалі, і нельга было рабіць гучных забаў»<sup>1</sup>. Непажаданымі месяцамі года лічыліся таксама май (агульнавядомае перакананне, што маладыя будуць «маяцца»), а таксама і сакавік: «муж з жаною будуць драцца як сабака з катом»<sup>2</sup>.

Перадвясельны этап у разглядаемы перыяд прадстаўлены найперш сватаннем і запоінамі (заручынамі), прычым разглядаецца тэндэнцыя да скарачэння колькасці сустрэч паміж прадстаўнікамі родаў жаніха і нявесты да адной-двух, за рэдкім выключэннем (на Браслаўшчыне зафіксавана «першая, другая і трэцяя водка», калі на першы раз сваты не атрымлівалі адказу ўвогуле, на другі раз даваўся адказ, а на трэці дасягалася канчатковая дамоўленасць»<sup>3</sup>. Аднак, як можна меркаваць па этнаграфічных матэрыялах, у большасці выпадкаў сватанне адбывалася толькі тады, калі ўжо існавала папярэдняя дамоўленасць хлопца і дзяўчыны, і бацькі былі папярэджаны аб гэтым. У такім выпадку сватанне становілася збольшага фармальнай працэдурай знаёмства прадстаўнікоў абодвух родаў, а таксама палчас яго бакі дамаўляліся аб акалічнасцях вясельня.

Само сватанне працякала досыць традыцыйна, галоўным сватам, як правіла, абіраўся паважаны мужчына сталых гадоў (хросны, дзядзька жаніха), а агульная колькасць сватоў дасягала прыкладна 2 – 5 чалавек, у тым ліку бацька (радзей і маці) маладога, іншыя родзічы. У 1930-я гады ролю галоўнага свата мог выконваць брыгадзір, страшыня калгаса і інш.

На традыцыі, сваты працягвалі ўжываць іншасказальныя формулы для абвяшчэння мэты свайго візіту (прадстаўляліся купцамі, паляўнічымі, гаварылі, што шукаюць кабылку ці цялушку і інш.), перш чым завесці прадметную гаворку. Пасля сватання адбываліся запоіны. Практычна лаўсюдна сваты прыносілі сваю гарэлку, а сям'я дзяўчыны падавала закуску. На Полаччыне нявеста ў знак згоды абв'язвала свата рушніком: «сват ідзе з рушніком, што высватаў дзеўку, значыць, свадзьба будзецца»<sup>4</sup>. У асобных рэгіёнах дыферынцыраваліся яшчэ заручыны (ці закармліны), дзе згода на шлюб замацоўвалася канчаткова.

Падрыхтоўка да вясельня працягвалася ад некалькіх тыдняў да некалькіх месяцаў, зыходзячы з магчымасцей сям'і. У заходніх раёнах маладыя «запісвалі запаведзі», пасля чаго на працягу трох тыдняў у касцёле рабілася абвяшчэнне аб маючым адбыцца шлюбе.

<sup>1</sup> Запісана студ. ПДУ Міхайлоўскім В. у 2007 г. ад Міхайлоўскай Б.М., 1937 г. нар., в. Дудалі, Браслаўскі р-н.

<sup>2</sup> Запісана студ. ПДУ Лях Ю. у 2007 г. ад Барысенка В.С., 1916 г. нар., в. Лесавы, Полацкі р-н.

<sup>3</sup> Запісана студ. ПДУ Варашылінай М. у 2007 г. ад Гіліна Я.П., 1921 г. нар., в. Скур'яты, Браслаўскі р-н.

<sup>4</sup> Запісана студ. ПДУ Драздовай Е. у 2008 г. ад Купрыненка Н.І., 1926 г. нар., в. Дохнары, Полацкі р-н.

Даволі значнае пашырэнне, асабліва на заходняй частцы Падзвіння, меў апошні вечар перад вяселлем – «дзявочы», «паненскі», «вечарынка», дзе бліжэйшыя сяброўкі дапамагалі маладой у яе прыгатаваннях перад шлюбам – вілі вянок, рыхтавалі вёлюм, моладзь танцавала, спявала песні. Аднак такі вечар у разглядаемы перыяд бытаваў не паўсюдна (адмовілі яго існаванне інфарманты ў асобных раёнах Браслаўшчыны, Полаччыны, Шаркаўшчыны).

Амаль паўсюдна ў цэнтральных і заходніх раёнах Падзвіння да пачатку вяселля (у суботу, часам у ноч на нядзелю) выпякалі каравай (торт, пірог). Выпякалі яго старэйшыя ў сям’і жанчыны (бабуля, маці, хросная, цётка), суседкі. Яго імкнуліся як мага лепей упрыгожыць (выявамі ігушак і іншымі фігуркамі з цеста, цукеркамі, кветкамі). На жаль, практычна не фіксуюцца якія-небудзь абрадавыя дзеянні і каравайныя песні, хаця апублікаваныя раней этнаграфічныя і фалькорныя матэрыялы сведчаць аб існаванні даволі развітага каравайнага рытуалу ў ранейшы перыяд. Зрэшты, часам інфарманты згадвалі, што нейкія песні ўсё ж спявалі, але яны іх не памятаюць. Разам з тым даволі распаўсюджаным з’яўлялася перакананне, што «калі каравай добра падымецца, дык маладыя будуць доўга і добра будуць жыць»<sup>1</sup>. З караваем сустракалі маладых пасля вячання ці роспісу, а затым ставілі на стол, дзе ён і знаходзіўся да канца вяселля. Каравай нявесты ў адных выпадках выкуплялі і дзялілі перад яе ад’ездам да маладога, у другіх – везлі да маладога і дзялілі ўжо там. На Лепельшчыне каравай маладых разразалі напалам, імі абменьваліся прадстаўнікі абодвух родаў<sup>2</sup>.

У многіх рэгіёнах Падзвіння ў разглядаемы перыяд яшчэ прасочваўся абрад пасяду маладой (у адзінкавых выпадках – маладога), які адбываўся на дзяжу і вывернуты кажух, часам проста на лаву за сталом, засцеленую кажухом. Сімволіка дзяжы і кажуха па-ранейшаму звязвалася найперш з забеспячэннем дабрабыту маладой сям’і. Цікава, што ў асобных выпадках назіраецца трансфармацыя абрадавай сімволікі прадметаў, калі пасціланне кажуха разглядаецца інфармантамі як школаносныя дзеянні, «чары», «варажба», якія прыносілі рознага роду беды ў сям’ю: «...сядзела Валя на паўпубках, точна. А тады як кашулася, ... гэта во Валя тады памёрла маладухай, а я думаю: гэта калі я пайду, хай нічога мне не варажаць»<sup>3</sup>.

Вясельны ўбор маладой у разглядаемы перыяд ужо не меў нічога агульнага з традыцыйным касцюмам; як правіла, гэта была доўгая сукенка белага колеру, вёлюм, упрыгожаны натуральнымі ці штучнымі кветкамі, галінкамі мірту. Вясельны ўбор маладога складаўся звычайна з касцюма цёмнага колеру і белай кашулі. На ніжак прымацоўвалася кветка ці бант.

Абавязковай, як сведчаць этнаграфічныя матэрыялы, была наяўнасць дружыны маладой і маладога. У склад першай уваходзілі сяброўкі нявесты («падружкі», «баяркі», «шаферкі», «шаферыцы», «асыстэнткі»), якія спявалі песні, запляталі нявесце касу, апраналі вёлюм, сачылі, каб не ўкралі нявесту. У склад дружыны жаніха ўваходзілі нежанатыя хлопцы («паджанішкі», «шафяркі», «шаферы»), якія дапамагалі яму найперш падчас выкупу нявесты. Важная роля належала таксама і свату, які таксама ўдзельнічаў у выкупе, кіраваў застоллем, адорваннем маладых і інш.

Не ставячы перад сабой мэту падрабязнага выкладання ходу ўсяго вясельнага абраду, мы хацелі б засяродзіцца найперш на тых яго момантах, якім у разглядаемы перыяд уласціва найбольшая ступень захаванасці, і якія ўяўляюць найбольшую цікавасць з пункту гледжання абрадавай сімволікі.

Сярод такіх найперш варта адзначыць абрады сустрэчы маладога ў доме нявесты і яе выкуп. Шэраг інфармантаў адзначалі, што ніякіх перашкод падчас сустрэчы жаніху не чынілі, сустракаць яго выходзілі банькі маладой з іконай, хлебам-соллю, гарэлкай ці віном. На Полаччыне малады выпіваў паднесены яму напой, а рэшткі выліваў уверх – «штоб жыць уверх ішла»<sup>4</sup>. У іншых выпадках маладога перапынялі ля парога і прымушалі выконваць розныя заданні. Практычна заўсёды малады і яго дружына павінны былі выкупіць маладую ці месца каля яе. Пры гэтым, напрыклад, на Полаччыне, пакуль выкуп не адбыўся, шаферкам забаранялася нават размаўляць з дружынай маладога: «...нявеста ў гэтак час сядзела за сталом прыбраная і сядзелі шаферыцы каля яе. І стаяла тарэлка з дзеньгамі. Вот пусць шаферы накроюць гэтыя дзеньгі, што ляжаць на стале. Нільзя шаферыцам ні «здраствуйце» прыняць ад шафярэй, ні сігарэту будуць сунуць закурць – нільзя. Нічыво ад шафярэй нільзя. Тады прадасі за злароўе, прадасі за сігарэту маладую»<sup>5</sup>. Выкуп за маладую давалі, як правіла, грашыма, цукеркамі, гарэлкай. Сяброўкі нявесты пры гэтым імкнуліся атрымаць выкуп як мага большы: «Баяркі сачылі за тым, каб дружкі жаніха не закінулі на галаву нявесты насавы платок. Тады дружкі плацяць цукеркі, спяваючы: «Багачы дружкі, багачы // па базару хадзілі, // золатка, серабра збіралі // і баяркам плацілі». А ў другім выпадку, калі дружкі давалі невялікі выкуп, спявалі: «Беднякі дружкі, беднякі, па шуменікам хадзілі і баяркам плацілі»<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> Запісана студ. ПДУ Лаленьковай С. у 2008 г. ад Сівой З.А., 1928 г. нар., в. Франопаль, Міёрскі р-н.

<sup>2</sup> Запісана Мішынай В.І. і Мішыным П.І. у 2007 г. ад Чэклін А.П., 1930 г. нар., в. Макараўшчына, Лепельскі р-н.

<sup>3</sup> Запісана экспедыцыяй ПДУ ў 2007 г. ад Кузняцовай Н.Я., 1937 г. нар., в. Заслаўкі, Лепельскі р-н.

<sup>4</sup> Запісана студ. ПДУ Лях Ю. у 2007 г. ад Барысенка В.С., 1916 г. нар., в. Лесава, Полацкі р-н.

<sup>5</sup> Запісана студ. ПДУ Лях Ю. у 2007 г. ад Барысенка В.С., 1916 г. нар., в. Лесава, Полацкі р-н.

<sup>6</sup> Запісана экспедыцыяй ПДУ ў 1998 г. ад Спірыдоновай М.З., 1911 г. нар., в. Гарадок, Ушачкі р-н.

Пры гэтым маладому дапамагалі яго шаферы, а таксама свят. Калі ж дружыне маладога ўдавалася накінуць маладой на галаву, ці закінуць за яе плечы хустку, то выкупу не патрабавалася. Такі звычай адзначаны інфармантамі на Лепельшчыне, Полаччыне, Ушаччыне.

Заслугоўваюць увагі і такія рытуальныя моманты вяселля, як благаслаўленне і выпраўленне маладых да вянца ці роспісу. Пры гэтым, як правіла, маладых благаслаўлялі з іконай ці крыжыкам, абводзілі вакол стала, абсыпалі зернем вясельны поезд. Варта адзначыць, што ў некаторых раёнах заходняй часткі Падзвіння маладых зернем не абсыпалі ні ў якім разе, тлумачылася гэта тым, што зернем пасыпаюць толькі за нябожчыкам: «ззаду, за пакойнікам пасыпаюць зярном, штоб пакойнік пашоў, а жыта, жыта асталося, як жыццё»<sup>1</sup>.

Даволі складаным для пазначанага перыяду з'яўляецца пытанне ўключэння ў структуру вясельнага абраду царкоўнага вячання і грамадзянскай рэгістрацыі шлюбу. У 1930-я гады на тэрыторыі Заходняй Беларусі вячання з'яўлялася неад'емнай часткай вяселля, яно абстаўлялася вельмі ўрачыста і аказвала даволі моцнае эмацыянальнае ўздзеянне на ўдзельнікаў. У цэнтральных і ўсходніх раёнах, якія адносіліся да Савецкай Беларусі, вячання ў царкве пазбягалі прадстаўнікі ўладаў, мясцовай адміністрацыі, дзяржаўных служачыя, іншыя таксама не імкнуліся рабіць гэта адкрыта. Пасля вайны прыкладна такая ж сітуацыя склалася і ў заходніх раёнах: «распісваліся ў сельсавеце і вячаліся тады ціханька»<sup>2</sup>; «маміна сястра была, можа траюрадная, яна бібліяцекаршай работала, яны ціханька павяччаліся, а тады яе выгнали з работы»<sup>3</sup>.

Што тычыцца грамадзянскай рэгістрацыі ў сельсавеце, то яна, як дазваляюць меркаваць матэрыялы, у разглядаемы перыяд займала даволі непрыкметнае месца ў шэрагу вясельных абрадаў, часта нават выносілася за межы ўсяго вяселля, і не была абстаўлена ўвогуле ніякімі рытуаламі. Толькі пазней, калі была распрацавана ўрачыстая форма рэгістрацыі (а гэта ўжо 1970 – 80-я гг.), роспіс стаў арганічнай часткай вяселля.

Падчас вячання імкнуліся па гарэнню свечак прадказаць будучае жыццё пары, маладая клала шматок воўны ў абутак, маладыя павінны былі глядзець на царскія вароты ў царкве («каб нараджаліся прыгожыя дзеці»)»<sup>4</sup>.

Паўсюдна на тэрыторыі цэнтральнага і заходняга Падзвіння маладым, якія вярталіся ад вянца ці з роспісу, перагароджвалі дарогу – ставілі рагаткі (на Браслаўшчыне – «брамы»). Калі вясельны поезд не спыняўся перад рагаткай, маладых, на народных уяўленнях, у жыцці (як зямным так і замагільным) маглі чакаць розныя нягоды. Як правіла, гэта тлумачылася тым, што сустракалі маладых з іконай, распяццем, якія нельга было ігнараваць: «Ікону аб'едзш – тады грэх табе будзіць. Будзіш у пекле»<sup>5</sup>; «Бога абмінаць ніколі нельга»<sup>6</sup>. Інфарманты неаднаразова прыводзілі прыклады, у якіх менавіта тым, што маладыя не спыніліся перад рагаткай, тлумачыліся беды ў іх наступным жыцці. Як своеасаблівы індикатар часу, выступае зафіксаваны на Лепельшчыне звычай выстаўляць на рагатцы не ікону, а партрэты савецкіх кіраўнікоў<sup>7</sup>.

Цэўнай сімволікай характарызуецца на гэтым этапе абрады сустрэчы маладых пасля вянца ў доме нявесты. Паўсюдна адзначаецца звычай сцяліць на парозе кажух – «каб багата было»<sup>8</sup>, прычым сачылі. «хто з маладых першым на яго ступіць, калі маладая, дык яна будзе верхаводзіць у сям'і, калі малады, тады ён»<sup>9</sup>. У некаторых вёсках Лепельскага, Міёрскага, Полацкага раёнаў інфарманты адзначалі, што падчас сустрэчы кажух апранала таксама маці, што таксама звязвалася з забеспячэннем маладых багаццем і дабрабытам. Многія інфарманты адзначалі, што сустракаць маладых як у доме нявесты, так і потым у доме жаніха абавязкова трэба было ў пары: «а калі нет ужо бацькі ці маткі, то тады беруць саседа, каб былі яны абадвы, і бацька, і матка каб былі, каб ужо ўдавой не асталося, ці ўдаўцом»<sup>10</sup>. Бацькі (ці асобы, якія іх замянялі), сустракалі маладых з хлебам-соллю, іконай, чаркамі з гарэлкай. Варта адзначыць, што папулярны сёння звычай разбівання чарак «на шчасце» не паўсюдна ўспрымаўся як належнае. На Міёр-

<sup>1</sup> Запісана Мішынай В.І. у 2007 г. ад Ліпскай М.Э., 1944 г. нар., в. Волкаўшчына, Міёрскі р-н.

<sup>2</sup> Запісана Мішынай В.І. у 2007 г. ад Ліпскай М.Э., 1944 г. нар., в. Волкаўшчына, Міёрскі р-н.

<sup>3</sup> Запісана Мішынай В.І. у 2007 г. ад Ліпскай М.Э., 1944 г. нар., в. Волкаўшчына, Міёрскі р-н.

<sup>4</sup> Запісана студ. ПДУ Сямёнавай Т., Каржанеўскай Ю. у 2008 г. ад Вікенцэвай Н.С., 1934 г. нар., в. Слабада, Ушачкі р-н; Мішынай (Ліпскай) В.І. у 1997 г. ад Крээр Я.У., в. Заборцы, Міёрскі р-н; Мішынай (Ліпскай) В.І. у 1997 г. ад Шамёнак Н.А., в. Заборцы, Міёрскі р-н.

<sup>5</sup> Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І. у 2008 г. ад Ляўшынскага І.Г., 1927 г. нар., в. Барсукі, Шаркаўшчынскі р-н.

<sup>6</sup> Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І. у 2008 г. ад Васілеўскай В.І., 1921 г. нар., в. Цярэшкі, Шаркаўшчынскі р-н.

<sup>7</sup> Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І., Халаджковай А.У. і студ. ПДУ Прахарэнка Я., Жолудзэвай П. у 2007 г. ад Шчэрбіка У.І., 1930 г. нар., в. Камень, Лепельскі р-н; Мішынай В.І., Мішыным П.І., Халаджковай А.У. і студ. ПДУ Шыпіна У., Мілянцеем А. у 2007 г. ад Петушкова Л.І., 1930 г. нар., в. Губіна, Лепельскі р-н.

<sup>8</sup> Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І. у 2008 г. ад Буды Ф.В., 1934 г. нар., в. Нікіцінкі, Шаркаўшчынскі р-н.

<sup>9</sup> Запісана студ. ПДУ Сямёнавай Т., Каржанеўскай Ю. у 2008 г. ад Вікенцэвай Н.С., 1934 г. нар., в. Слабада, Ушачкі р-н.

<sup>10</sup> Запісана экспедыцыйнай ПДУ ў 2007 г. ад Валадзько Г.І., 1936 г. нар., в. Бор, Лепельскі р-н.

шчыне казалі, што разбіваючы чаркі маладыя «выкідваюць сваю судзьбу»<sup>1</sup>, у іх не будзе дзяцей; а ў Шаркаўшчынскім раёне адзначалі, што «у жыдоў... абізацільна нада пад нагу і расціснуць чарку», а «ў нас не было»<sup>2</sup>.

Пасля сустрэчы маладых у доме нявесты пачыналася застолле (адзін, два, або тры «сталы» ў залежнасці ад мясцовай традыцыі і ступені заможнасці гаспадароў, падчас якога гучала «вялікая колькасць разнастайных песень» [2, с. 330]. Напрыканцы застолля ў шэрагу раёнаў цэнтральнага і заходняга Падзвіння маладую дарылі. Варта, аднак, адзначыць, што ў розных лакальных традыцыях (нават у межах некалькіх блізкіх вёсак) надзяленне маладой магло адбывацца ў розных моманты вяселля: «у маладой, перад тым як маладую атпраўляць да вянца, гэта ў некаторых случаях так было, дарылі. А ў другіх случаях было, што вот прыехала свадзьба ўжо да маладой, сразу маладую садзюць і маладую доруць»<sup>3</sup>. Гэтак жа, да розных момантаў вяселля магло быць прымеркавана і адорванне маладога. У некаторых раёнах, напрыклад на Полаччыне, спачатку адорвалі кожнага з маладых пасобку, а потым – яшчэ і разам: «Маладую цэлую гару наложучь, як доруць. І так жа маладога доруць. А тады як прыедуць к маладому, апяць маладых абаіх доруць»<sup>4</sup>.

Сярод падарункаў, якія дарылі маладым на вяселлі, называюцца як грошы, так і розныя рэчы, найчасцей тканяныя вырабы, адзенне, посуд. Пры гэтым, як адзначае большасць інфармантаў, хоць матэрыяльнае становішча было цяжкім, імкнуліся падарыць хоць нешта, па сваіх магчымасцях.

Амаль паўсюдна рытуальнымі дзеяннямі быў абстаўлены выкуп пасагу маладой. Даволі часта інфарманты згадалі, што «падушкі прадавалі» дзеці, якім і лавалі выкуп (грашымі, цукеркамі): «Пасадзюць во такога рабёначка. Я пасадзіла сястру дваюрадную. Яна трошку большая была, можа 5 гадкоў. Сказалі: «Прасі бумажку з хвосцікам». А гэта была дваццацьпятка сіня. Крычыць: «Давай!» А ў маладзёна нічога не было. Ну, алі даў бумажку з хвосцікам»<sup>5</sup>. У заходніх раёнах Падзвіння за некалькі гадзін да ад'езду маладой яе пасаг («шкаф») адвозіў да маладога спецыяльна прызначаны для гэтага «кубельнік» (на Браслаўшчыне – «кіслы сват»).

Рытуальнымі дзеяннямі суправаджаўся і ад'езд маладой з дому бацькоў. Галашэнні маладой пры развітанні ў большай ступені мелі распаўсюджанне ва ўсходніх раёнах Падзвіння (Гарадоцкі, Віцебскі, Лёзненскі, Шумілінскі, усходняя частка Полацкага і Расонскага раёнаў), бытавалі таксама і ў цэнтральных (Лепельскі, Ушацкі, паўночная частка Верхнядзвінскага раёна) [2, с. 229]. Таму гэты момант вяселля ў пазначаных лакальных традыцыях вылучаўся значным драматызмам. На захадзе Падзвіння галашэнні пашыраны не былі, абрад ад'езду маладой насіў больш стрыманы характар. Пры развітанні маладых благаслаўлялі, абсыпалі зернем. Маладая, выходзячы з хаты, цягнула са стала абрус – каб яе сяброўкі выхадзілі замуж<sup>6</sup>.

Паўсюдна на тэрыторыі Падзвіння сустракаецца звычай красці з дому маладой пры ад'ездзе розныя рэчы, гаспадарчае начынне, і нават хатнюю птушку і жывёлу: «І індычку, і авечку, там і чапёлы, і качэргі, там хто толькі што... Усё гэта кралі, ну адбіраць ужо назад нельзя было»<sup>7</sup>. Пры гэтым асаблівай сімволікай надзяляўся крадзеж курэй. Калі на Гарадоцчыне «шчыталася, што курыца ета ўсё адно как нівеста: пражівецца тая курыца і нівеста пражівецца» [2, с. 352], то на ў заходніх раёнах курэй красці было нельга ўвогуле, «каб маладая не капалася, як курыца»<sup>8</sup>.

Пэўная колькасць рытуальна-сімвалічных дзеянняў выконвалася і падчас сустрэчы маладых у доме жаніха. У якасці рытуальных атрыбутаў тут таксама фігуруюць хлеб-соль, пасцелены на парозе вывернуты кажух, ікона, прысутнічае патрабаванне сустракаць маладых абавязкова ў пары. На нашу думку, найбольш цікавымі з пункту гледжання рытуальнай сімволікі з'яўляюцца дзеянні маладой, накіраваныя на «касаенне» чужой для яе прасторы. Гэта абсыпанне хаты зернем, печывам, цукеркамі: «Яна канфетамі ўжо і па людзях, па вуліцы, і ў хаце сыпіць сладасю, штоб сладка жыць было»<sup>9</sup>; развешванне паўсюдна ў хаце ўласных вырабаў: «сваёй адзёжай кравець убярэць. Усё сваё, і сталы пакрыць сваім усім, і на ікону палаценцы павесіць»<sup>10</sup>; а таксама і адорванне новай радні. У некаторых раёнах інфарманты адзначалі, што маладая прывозіла і вешала ў хаце сваю ікону. Рэшткі цікавых абрадавых дзеянняў ахвяравальнага характару былі зафіксаваны ў Шаркаўшчынскім раёне: «ўжо я гэтага ні заспела – а мая сестра старэйшая. Прышла маладая – яе назаўтра адпраўляюць за вадой. Яна далжна павешаць на карамысла два

<sup>1</sup> Запісана Мішынай (Ліпскай) В.І. у 1997 г. ад Шук Н.В., в. Казлы, Міёрскі р-н.

<sup>2</sup> Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І. у 2008 г. ад Васілеўскай В.І., 1921 г. нар., в. Цярэшкі, Шаркаўшчынскі р-н.

<sup>3</sup> Запісана Мішынай В.І. у 2007 г. ад Ліпскай М.Э., 1944 г. нар., в. Волкаўшчына, Міёрскі р-н.

<sup>4</sup> Запісана студ. ПДУ Лях Ю. у 2007 г. ад Барысенка В.С., 1916 г. нар., в. Лесавы, Полацкі р-н.

<sup>5</sup> Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І., Халаджовай А.У. і студ. ПДУ Шыпіла У., Мілянцеем А. у 2007 г. ад Літвін М.П., 1932 г. нар., в. Губіна, Лепельскі р-н.

<sup>6</sup> Запісана экспедыцыйнай ПДУ ў 1995 г. ад Аржанік В.В., 1918 г. нар., г.п. Асвея, Верхнядзвінскі р-н.

<sup>7</sup> Запісана Мішынай В.І. у 2007 г. ад Ліпскай М.Э., 1944 г. нар., в. Волкаўшчына, Міёрскі р-н.

<sup>8</sup> Запісана Мішынай В.І. у 2007 г. ад Ліпскай М.Э., 1944 г. нар., в. Волкаўшчына, Міёрскі р-н.

<sup>9</sup> Запісана студ. ПДУ Лях Ю. у 2007 г. ад Барысенка В.С., 1916 г. нар., в. Лесавы, Полацкі р-н.

<sup>10</sup> Запісана студ. ПДУ Лях Ю. у 2007 г. ад Барысенка В.С., 1916 г. нар., в. Лесавы, Полацкі р-н.

паясы. Гэта ж нада нечым ваду пасіць. Тады выправілі яе ў амбар, там за чым-нібудзь яна далжна туды павешаць палатно, ілі палаценцы гэты тканяы, ілі скацерлі... Пасля ўжо... даўней жа ж гумно, у ток, абіза-цільна нада туды занясці тожа палатна якога там!<sup>1</sup>. У Верхнядзвінскім раёне маладая дарыла «намётку» таму, хто прывёз яе ў дом маладога, а таксама пакрывала «намёткай» каня<sup>2</sup>.

Аб абраднасці каморы і наступнага падымання маладых у прааналізаваных матэрыялах сустракаюцца нешматлікія звесткі: падчас пакладзін «снявалі глумлівыя песні»<sup>3</sup>, у ложка маладым клалі палена<sup>4</sup>. Пэўныя рытуальна-сімвалічныя дзеянні выконваліся пасля падымання маладых: на Ушаччыне, калі маладая аказалася цнатлівая, жаніх выносіў чырвонае віно, калі не – белую гарэлку<sup>5</sup>; на Міёршчыне калі нявеста была «чэсная», бацька маладога разбіваў збан<sup>6</sup>.

На другі дзень вяселля ў хаце маладога (ці нават увечары першага дня) амаль паўсюдна адбывалася змена касцюма маладой, асабліва акцэнтавалася змена галаўнога ўбору. Як правіла, вэлом і вянок замяняліся хусткай (у больш раннім варыянце – чапцом), а белая сукенка замянялася на светлую, іншага колеру. У некаторых рэгіёнах (напрыклад, на Ушаччыне) у час змены галаўнога ўбору нявесту салжалі на дзяжу<sup>7</sup>.

Захаваліся ў традыцыйнай абраднасці разглядаемага перыяду і элементы выпрабавання маладых: «Прынясуць браўно, даюць пілу: ці ўмеюць дровы рэзаць? Жаніх ці ўмее дровы калоць? Маладая іх нясець у хату – ці ўмеець печ тапіць, ці ўмеець есці варыць?»<sup>8</sup>. У некаторых выпадках, як і ў абраднасці больш ранняга перыяду, маладыя давалі падарункі тым, хто выконваў работу за іх: «бабка тады пол падмянець, і шуму к парогу, і салзіцца на парог, тады тожа ўжо – ідзеш са двара, нада заплаціць гэтай бабуцы, што яна хату надмяла»<sup>9</sup>.

У другой частцы вяселля, якая адбывалася ў доме маладога і насіла больш мажорны характар, асабліва на другі дзень, павялічвалася роля карнавальнага элемента.

Даволі пашыраным на тэрыторыі заходняга і цэнтральнага Падзвіння быў прыход «падстаўных маладых», калі хто-небудзь з гасцей апранаўся ў нібыта шлюбнае адзенне супрацьлеглага полу, сядаў на месца маладых і патрабаваў ад іх выкуп. Характэрным для названых рэгіёнаў быў і вясельны звычай пераапраанання ў «цыганоў»: «Былі гэтыя цыгане. ...Ну вот прыгварваюцца, вытварваюцца – ці ўзнаеш ты мяне? ...Абы-якую адзежу знайдуць, якую-небудзь рваную такую. ...Намажучца і малёўкамі, і сажай, і чым ні папала»<sup>10</sup>.

Паўсюдна на вяселле запрашалі музыкаў. Яны прысутнічалі падчас усяго вяселля, а напрыканцы яго ў заходніх рэгіёнах ігралі «марш»: «нара, хто сядзіць, муж з жаною там ілі парань з дзевушкай, ён для іх іграець марш. Ну і плацяць»<sup>11</sup>. Грошцы, сабраныя падчас марша, з'яўляліся заробкам музыканта, калі ж іх было меней, чым дамаўляліся, то гаспадары данючвалі патрэбную суму. Сярод музычных інструментаў для пазначанага перыяду найбольш характэрны скрыпка, цымбалы, гармонік.

Неад'емнай часткай вясельнага абрадавага комплексу з'яўляліся песні. Яны суправаджалі практычна ўсе этапы вяселля, пачынаючы ад сватання і запоін. Значная колькасць вясельнага абрадавага фальклору зафіксавана этнаграфічнымі экспедыцыямі ПДУ, аднак дэталёвы яго аналіз пакуль не праводзіўся.

Літаральна на кожным з этапаў традыцыйнага вяселля ў разглядаемы перыяд можна прасачыць бытавіне разнастайных прыкмет, з дапамогай якіх імкнуліся вызначыць будучае жыццё маладых, а таксама выкананне пэўных магічных дзеянняў, найперш апатрапейнага характару. Так, разнастайныя меры прадпрымаліся маладымі, каб засперагчыся ад суроку (выкарыстанне вострых прадметаў, часнаку, зёлак, апыркванне свянцовай вадой, апраананне на адваротны бок ніжняй бялізны). Існаваў цэлы шэраг рэгламентацый для наваколных, чойс дзеянні маглі нека пашкодзіць маладым: забаранялася пераходзіць маладым дарогу, нельга было праходзіць паміж імі, асабліва калі маладыя вярталіся ад вянца. Пэўныя дзеянні апатрапейнага і прадуквальнага характару павінны былі выконваць і самі маладыя. Так, нявесце гаварылі: «Ты не глядзі на яго, каб ён быстрой на цябе паглядзеў, бо тады ён за табой усю жыццё будзе ганяцца»<sup>12</sup>; калі маладую везлі ў дом жаніха, ёй забаранялася аглядвацца назад, «бо жыццё не будзіць, верніцца дамой»<sup>13</sup>.

<sup>1</sup> Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І. у 2008 г. ад Васілеўскай В.І., 1921 г. нар., в. Цярэшкі, Шаркаўшчынскі р-н.

<sup>2</sup> Запісана экспедыцыяй ПДУ ў 1995 г. ад Марынскай Т.Ф., 1937 г. нар., в. Канчаны, Верхнядзвінскі р-н.

<sup>3</sup> Запісана студ. ПДУ Сямёнавай Т., Каржанеўскай Ю. у 2008 г. ад Вікенцьевай Н.С., 1934 г. нар., в. Слабада, Ушачкі р-н.

<sup>4</sup> Запісана студ. ПДУ Міхайлоўскім В. у 2007 г. ад Міхайлоўскай Б.М., 1937 г. нар., в. Дудалі, Браслаўскі р-н.

<sup>5</sup> Запісана студ. ПДУ Сямёнавай Т., Каржанеўскай Ю. у 2008 г. ад Вікенцьевай Н.С., 1934 г. нар., в. Слабада, Ушачкі р-н.

<sup>6</sup> Запісана студ. ПДУ Рундо Н., Навічонак Н. у 2008 г. ад Сіпкі Л.М., 1928 г. нар., в. Маназыль, Міёрскі р-н.

<sup>7</sup> Запісана студ. ПДУ Сямёнавай Т., Каржанеўскай Ю. у 2008 г. ад Вікенцьевай Н.С., 1934 г. нар., в. Слабада, Ушачкі р-н.

<sup>8</sup> Запісана студ. ПДУ Аніскавец В. у 2007 г. ад Андзілска Н.В., 1929 г. нар., (былой жыхаркі в. Зуі Полацкага р-на), г. Наваполацк.

<sup>9</sup> Запісана Мішынай В.І. і Мішыным П.І. у 2007 г. ад Чэклін А.П., 1930 г. нар., в. Макараўшчына, Лепельскі р-н.

<sup>10</sup> Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І. у 2008 г. ад Рыбакоз В.І., 1925 г. нар., в. Нікіцёнкі, Шаркаўшчынскі р-н.

<sup>11</sup> Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І. у 2008 г. ад Буды Ф.В., 1934 г. нар., в. Нікіцёнкі, Шаркаўшчынскі р-н.

<sup>12</sup> Запісана студ. ПДУ Лупенько Т. і Кавалёвай І. у 2008 г. ад Седуновай В.В., 1927 г. нар., в. Жаўнова, Полацкі р-н.

<sup>13</sup> Запісана студ. ПДУ Лях Ю. у 2007 г. ад Барысенка В.С., 1916 г. нар., в. Лесава, Полацкі р-н.

прыехаўшы на двор маладога, яна павінна была расупоніць каня, каб лягчэй было нараджаць у будучым<sup>1</sup>. Сярод прыкмет адным з самых распаўсюджаных было назіранне за надвор'ем. На Браслаўшчыне лічылі, «калі будзе ісці дождж, то будуць слёзы, а калі добрае надвор'е, то шчасце будзе»<sup>2</sup>, а вось на Міёршчыне дождж, наадварот, лічылі прыкметай багацця<sup>3</sup>. Кепскімі прыкметамі лічылася страта заручальнага пярсцёнка, пераварочванне воза, у якім сядзелі маладыя. Пры гэтым інфарманты неаднаразова выказвалі меркаванне, што менавіта гэтыя акалічнасці адмоўным чынам адбіваліся на іх жыцці: «Мяне то абярнулі, і ў вазку вязлі, 5 чалавек, ...і ўсе на мяне паваліліся. ...І ніякая жыццё была. Можа гэта й прымета, Бог яго ведаець»<sup>4</sup>.

Сярод шкоданасных магічных прыёмаў, якія маглі выкарыстоўвацца падчас вяселья, напэўна, самым распаўсюджаным з'яўляецца «перадзіранне катом дарогі», неаднаразова згаданае інфармантамі, асабліва на Лепельшчыне: «...бывалі ж усякіі. Што вот напрымер, ён любіцца с адной, ну а жэніцца з другой. Ну я ня відзіла гэтага, алі казалі. А ён тады як ужо вязець маладуху, яна тады ката за хвост цігаіць па дарозе, каб гаворыць, драліся ўсю жысць»<sup>5</sup>. Маглі так зрабіць і пасля рагаткі: «Еслі я ні ўгасціў іх, ілі плоха абашоўся з імі, то яны абязцельна за заднія лапы і папярэк маладым гэтым, дзе свадзьба, папярэк дарогі дзелаюць»<sup>6</sup>. Разам з тым некаторыя інфарманты адзначалі, што не вераць у розныя прыкметы, выказвалі скептычнае стаўленне да старадаўніх звычаяў: «А па-мойму, хоць чым абсыпай, калі ня робіш, дык і багатым ня будзіш... Ніхто не насобиць... Ні кажу х той не паможыць»<sup>7</sup>.

Такім чынам, на працягу 1930 – 1950-х гадоў вясельны абрад беларусаў у цэнтральных і заходніх раёнах Падзвіння бытаваў у даволі разгорнутым выглядзе, захоўваючы значную частку традыцыйных элементаў, якія, як правіла, з'яўляліся ключавымі момантамі абрадавага комплексу. У асноўным захоўвалася сімволіка рытуальных дзеянняў, матэрыяльных атрыбутаў, слоўных формул. Не была яшчэ страчана, хоць і зведала скарачэнне, спеўная састаўляючая традыцыйнай абраднасці. Разам з тым сацыяльна-эканамічныя, грамадска-палітычныя, ідэалагічна-культурныя рэаліі разглядаемага перыяду аказвалі істотны ўплыў на традыцыйны абрадавы комплекс: у яго ўключаліся новыя, не характэрныя раней элементы, іншыя, наадварот, паступова адміралі; адбываліся пэўныя трансфармацыі ў галіне абрадавай сімволікі.

#### ЛІТАРАТУРА

1. Малаш, Л.А. Вяселле / Л.А. Малаш // Этнаграфія Беларусі: энцыкл. / рэдкал. І.П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелСЭ, 1989. – С. 126 – 128.
2. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў: у 6 т. / Т.Б. Варфаламеева [і інш.]; склад. Т.Б. Варфаламеева. – Мінск: Беларус. навука, 2004. – Т. 2: Віцебскае Падзвінне. – 910 с.

### КРАЯЗНАЎЦЫ ПОЛАЧЧЫНЫ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ ХХ СТАГОДДЗЯ

канд. гіст. навук **М.В. ПІВАВАР**  
(*Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Маішэрава*)

*Вызначаецца роля краязнаўцаў-аматараў у гісторыка-культурным жыцці краіны, а таксама рэгіянальных даследчыкаў, якія займаліся краязнаўчымі даследаваннямі Полаччыны другой паловы ХХ стагоддзя. Складзены кароткія біяграфыі, асветлены асноўныя накірункі іх дзейнасці, дасягненні, прыведзена кароткая бібліяграфія даследчыкаў.*

Полаччына, як частка гісторыка-культурнага рэгіёну Беларускага Паазер'я здаўна была аб'ектам вывучэння як вядомых навукоўцаў, так і краязнаўцаў-аматараў. Аднак самі даследчыкі, асноўныя накірункі іх працы і навуковыя зацікаўленасці, дасягненні, жыццёвы лёс практычна не вывучаліся. Аднак, калі дзейнасць дарэвалюцыйных даследчыкаў знайшла пэўнае адлюстраванне ў навуковым друку краіны [1], вывучэнне дзейнасці навукоўцаў савецкага перыяду, і асабліва перыяду незалежнай Беларусі, не стала тэмай асобнага даследавання. Выключэнне верагодна складаюць найбольш вядомыя навукоўцы, якія працавалі і працуюць у акадэмічных установах НАН Беларусі і ВДУ краіны. Да і пра тых, як правіла, артыкулы выходзілі толькі з нагоды юбілеяў. Па-за ўвагай застаюцца лёсы рэгіянальных навукоўцаў і краязнаўцаў-аматараў, якія робяць для вывучэння краю не менш значныя намаганні.

<sup>1</sup> Запісана Мішынай (Ліпскай) В.І. у 1997 г. ад Крэер Я.У., в. Заборцы, Міёрскі р-н.

<sup>2</sup> Запісана студ. ПДУ Міхайлоўскім В. у 2007 г. ад Міхайлоўскай Б.М., 1937 г. нар., в. Дудалі, Браслаўскі р-н.

<sup>3</sup> Запісана студ. ПДУ Лапенкавай С. у 2008 г. ад Сівай З.А., 1928 г. нар., в. Францавічы, Міёрскі р-н.

<sup>4</sup> Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І., Халадковай А.У. і студ. ПДУ Шыпіла У., Мілянцеем А. у 2007 г. ад Літвіна М.П., 1932 г. нар., в. Губіна, Лепельскі р-н.

<sup>5</sup> Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І. ад Ханяк А.І., 1932 г. нар., в. Макараўшчына, Лепельскі р-н.

<sup>6</sup> Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І., Халадковай А.У. і студ. ПДУ Прахарэнка Я., Жолудзевай П. у 2007 г. ад Шчэрбіка У.І., 1930 г. нар., в. Камень, Лепельскі р-н.

<sup>7</sup> Запісана Мішынай В.І. і Мішыным П.І. у 2007 г. ад Чэклін А.П., 1930 г. нар., в. Макараўшчына, Лепельскі р-н.